

NEPARAŠYTA ISTORIJA: LIETUVOS RESPUBLIKOS AUKŠČIAUSIOSIOS
TARYBOS UŽSIENIO REIKALŲ KOMISIJA (pagrindiniai veiklos aspektai)

Dr. Asta Petraitytė-Briedienė

Vytauto Didžiojo universiteto Lietuvių išeivijos institutas

Vytautas Magnus University, Lithuanian Emigration Institute

S. Daukanto g. 25, LT-44249 Kaunas

El. paštas: asta.petraityte-briediene@vdu.lt

Santrauka

1990 m. kovo 20 d. buvo įkurta Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos (vėliau pervadintos į Aukščiausiosios Tarybos-Atkuriamasis Seimas) Užsienio reikalų komisija (URK), kuri veikė iki 1992 m. lapkričio 11 d. Jos sudėtyje buvo 18-ka narių, o pirmuoju komisijos pirmininku buvo Emanuelis Zingeris. Pagrindinis URK tikslas buvo tarparlamentiniai ryšiai, o per juos - Lietuvos pripažinimas, jos sugrįžimas į tarptautinę bendruomenę. Ypač sudėtingi buvo pirmieji Nepriklausomybės metai (1990-1992), kai trūko tarptautinių ryšių, finansų, diplomatinės patirties. Komisijos nariai vykdavo susitikti su užsienio šalių parlamentarais ir politikais, patys juos priimdavo Lietuvoje. Megzdami oficialius ir neoficialius kontaktus, steigdami biurus, kurie vėliau virto ambasadomis, komisijos nariai įrodinėjo Lietuvos teisę į laisvę, į valstybingumą, siekė jos įsitvirtinimo tarptautinės politikos mąstyme. Tai tik keli aspektai, kurie straipsnyje tik paryškunami, o tolimesni ir daug išsamesni Užsienio reikalų komisijos istorijos tyrimai gali papasakoti apie laiką, kai atgimstančioje Lietuvoje buvo „diplomatijos laukiniai Vakarai“.

Reikšminiai žodžiai: Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba, užsienio reikalų komisija, nepriklausomybė, pripažinimas, diplomatija.

Įvadas

Lūžiniais 1990-1991 metais vyko kova už Lietuvos laisvę ir nepriklausomybę. Tai buvo ir diplomatinė kova. Svarbiausias asmuo, kuris formavo Lietuvos užsienio politiką, buvo Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos (toliau – AT¹) Pirmininkas Vytautas Landsbergis². Diplomatinės kovos, vykusios už valstybės sienų, dalyviais galima įvardinti ir tris institucijas. Pirmiausia, Lietuvos diplomatinė tarnyba, kuri po 1940 m. birželio 15 d. krašte įvykdytos sovietinės agresijos, okupacijos ir aneksijos toliau tęsė diplomatinę veiklą užsienyje. Lietuvos diplomatinės tarnybos šefas dr. Stasys Antanas Bačkis jos veiklą sustabdė 1991 m. rugsėjo 6 d. ir apie tai pranešė tuometiniam užsienio reikalų ministrui Algirdui Saudargui bei savo kolegoms, diplomatinės tarnybos nariams užsienyje³. Antra institucija - užsienio reikalų ministerija (toliau – URM), kuri 1990 m. kovo 13 d. teisiškai išsivadavo iš sovietinių gniaužtų. Remiantis tą dieną AT priimtu dokumentu „Dėl Lietuvos teritorijoje esančių sąjunginio-respublikinio pavaldumo įmonių, įstaigų ir organizacijų statuso“⁴, buvusi Sovietų Sąjungos marionetinė ministerija tapo pavaldi tik Lietuvos Respublikai. Po kelių dienų, kovo 16 d. URM vadovu tapo A. Saudargas. Iki tol turėjusi maksimalius saitus su Maskva ir minimalius su užsieniu, ministerija veikė pagal aplinkybes ir galimybes (ilustracija: pirmoji Lietuvos Respublikos užsienio viza nr. 0001 buvo išduota Didžiosios Britanijos žurnalistui Edvardui Lukasui, 1990 m. kovo 30 d. Vilniaus aerouoste. Po kelių dienų, balandžio 3 d. V. Landsbergis išdavė vizą nr. 0003 JAV senatoriui Alfonse Marcello D'Amato, bet per Lenkiją į Lietuvą vykusio senatoriaus neįleido sovietų pareigūnai, reikalavę

¹ 1996 m. Aukščiausioji Taryba buvo pervadinta į „Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba - Atkuriamasis Seimas“. Teisės aktas. Lietuvos Respublikos Seimo deklaracija Dėl Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo, Vilnius, 1996 m. lapkričio 28 d. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.33153?jfwid=-4syu6ht7n>

² Plečkaitis, V. P., Aukščiausiosios Tarybos Užsienio reikalų komisijos veikla 1990-1992 m., *Nepriklausomybės sąsiuviniai: istorijos ir kultūros žurnalas*, Vilnius: Romualdo Ozolo paramos fondas „Už teisingumą Lietuvoje“, 2016, Nr. 3 (17), p. 73.

³ Bačkis, S. A., *Lietuvos diplomatinė tarnyba (1940 06 15 – 1990 03 11)*, Vilnius: Vilniaus Pedagoginio universiteto leidykla, 1999, p. 7.

⁴ Teisės aktas Nr. I-18. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos nutarimas Dėl Lietuvos teritorijoje esančių sąjunginio-respublikinio pavaldumo įmonių, įstaigų ir organizacijų statuso, Vilnius, 1990 m. kovo 13 d. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.89?positionInSearchResults=0&searchModelUUID=4b8952a2-18ff-4763-84e3-823a50f7502e>

sovietinės vizos⁵). Trečia diplomatinės kovos už Lietuvos laisvę ir nepriklausomybę dalyvė buvo AT užsienio reikalų komisija (toliau – URK), kuri buvo sudaryta 1990 m. kovo 20 d. Ji dirbo iki paskutinio AT posėdžio, iki 1992 m. lapkričio 11 d. Taigi, pagrindinis žvilgsnis bus koncentruojamas į URK ir jos veiklą, kaip tyrimo objektą, minėtais 1990-1992 metais. Straipsnio, kurį sudaro įvadas, šešios dalys ir išvados, tikslas yra trumpai pristatyti URK sudėtį ir jos veiklos kryptis, sudėlioti akcentus, išskirti svarbiausius tos veiklos momentus bei aktualijas, kurie inspiruotų tolimesnius, daug gilesnius, platesnius ir išsamesnius mokslinius tyrimus.

Pagrindiniai archyviniai šaltiniai yra LR Seime, kur yra saugomos 1990 m. kovo 19 d. - 1993 m. gruodžio 20 d. URK bylos. Tai dokumentai dėl URK sudėties, veiklos ir kurie yra prieinami per internetą⁶, o šiame jie straipsnyje yra naudojami kaip pasakojimo „karkasas“. Tai nutarimai sutikti/priimti užsienio valstybių parlamentų pirmininkus, parlamentų delegacijas ir nutarimai dėl LR AT URK pirmininko ar jos narių išvykimo, išvykų finansavimo, komisijų sudėties ir t.t. Straipsnyje ne kartą cituojamas 2016 m. rugsėjo 16 d. LR Seime vykusioje tarptautinėje konferencijoje, skirtoje Lietuvos Respublikos tarptautinių santykių atkūrimo 25-mečiui, skaitytas ir vėliau istorijos ir kultūros leidinyje „Nepriklausomybės sąsiuviniai“ publikuotas signataro Vytauto Povilo Plečkaičio straipsnis „Aukščiausiosios Tarybos Užsienio reikalų komisijos veikla 1990-1992 m.“⁷. Jame signataras rėmėsi URK protokolais, savais ir Komisijos narių prisiminimais, tad jis žymiai praturtino URK istoriją, ją papildė nežinomais faktais, nes, V. P. Plečkaičio liudijimu, pirmasis URK posėdis „nebuvo protokoluojamas, nes protokolas neišlikęs.“⁸ Daugiau žinių apie URK veiklą tikslinga ieškoti ne tik lietuvių, bet ir užsieniečių, to meto įvykių dalyvių ir liudininkų memuaruose (kaip švedų diplomato Larso Peter Fredén „Baltijos šalių išsivadavimas ir Švedijos diplomatija 1989-1991 metais“⁹), taip pat periodinėje spaudoje, tiek leistoje Lietuvoje, tiek už jos ribų, kuri šiame straipsnyje buvo panaudota fragmentiškai, tik dėliojant akcentus.

⁵ Lietuvos Respublika išdavė pirmąją vizą, *Draugas*, 1990 m. kovo 31 d., nr. 64, p. 1; palys, p., Siena nenugriauta – ji tik perkelta, *Draugas*, 1990 m. balandžio 24 d., nr. 79, p. 4; New Yorko respublikonų senatorius..., *Dirva*, 1990 m. balandžio 12 d., nr. 15, p. 2.

⁶ Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/>

⁷ Plečkaitis, V. P., Aukščiausiosios Tarybos Užsienio reikalų komisijos, p. 73-79.

⁸ Ten pat, p. 74.

⁹ Fredén, L. P., *Baltijos šalių išsivadavimas ir Švedijos diplomatija 1989-1991 metais*, Vilnius: Versus aureus, 2010.

1. Priešistorė

1918 metų pabaigoje, dar iki Steigiamojo Seimo išrinkimo, taip vadinama Lietuvos Valstybės Taryba priėmė „Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos pamatinius dėsnius“¹⁰. Jais remiantis 5-tas ir 6-tas punktai skelbė, kad „Valstybės Taryba svarsto ir sprendžia laikinuosius įstatymus ir sutartis su kitomis valstybėmis.“¹¹ ir „Valstybės Tarybos priimtieji laikinųjų įstatymų ir sutarčių su kitomis valstybėmis sumanymai yra Valstybės Tarybos Prezidiumo skelbiami.“¹² Steigiamajame Seime (kuris į pirmą posėdį susirinko 1920 m. gegužės 15 d.) po kelių dienų (gegužės 18 d.) socialdemokratu vardu jame kalbėjęs Steponas Kairys pasiūlė sudaryti 12-ka komisijų tarp kurių buvo minima ir Užsienio reikalų komisija¹³. Ji buvo patvirtinta gegužės 20 d.¹⁴ ir joje buvo septyni nariai. Pastebėsime, kad keliose kitose komisijose dirbo dvigubai daugiau narių, po 14-ka, o Ekonominė komisija su keturiais skyriais turėjo net 28 narius¹⁵. Didesnis komisijos narių skaičius gali būti nuoroda į tuometinius valstybės prioritetus. Anuomet Užsienio reikalų komisijos nariais buvo paskirti Juozas Purickis, Kazimieras Bizauskas, Vladas Jurgutis, Mykolas Sleževičius, dr. Kazys Grinius, Vincas Čepinskis ir Simonas Rozenbaumas¹⁶. Tai Pirmosios Lietuvos Respublikos metais vėliau įvairiu metu Prezidento, Ministro pirmininko, Ministro pirmininko pavaduotojo, ministro ir viceministro, pasiuntinio, konsulo ar diplomatinio atstovo pareigas ėję asmenys. Šiuo metu Seime veikiantis koreguotu pavadinimu Užsienio reikalų komitetas taip pat turi 7 narius ir jai priklauso dabartinis ir buvęs Užsienio reikalų ministrai, diplomatai, Seimo nariai anksčiau ėję Teisingumo ministro, Vidaus reikalų ministro pareigas. Grįžtant į Pirmosios Lietuvos Respublikos gyvavimo metus, plačiau apie Užsienio reikalų komisiją yra rašęs ano meto LR I, II ir III Seimo narys, teisininkas dr. Pranas Viktoras Raulinaitis straipsnyje „Parlamentinė užsienio politikos kontrolė“¹⁷ (įžanginio žodžio autorė Audronė Veilentienė¹⁸).

¹⁰ Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos pamatiniai dėsniai, *Laikinosios Vyriausybės Žinių papildymas*, 1918 m. gruodžio 29 d., nr. 1., p. 1.

¹¹ Ten pat.

¹² Ten pat.

¹³ Steigiamasai Seimas, *Lietuva*, 1920 m. gegužės 20 d., nr. 109 (391), p. 1.

¹⁴ Steigiamojo Seimo posėdis, *Lietuva*, 1920 m. gegužės 23 d., nr. 112 (394), p. 1-2.

¹⁵ Ten pat.

¹⁶ Ten pat, p. 2.

¹⁷ Raulinaitis, P. V., Parlamentinė užsienio politikos kontrolė, *Parlamento studijos*, 2013, nr. 14. Prieiga per internetą: http://www.parlamentostudijos.lt/Nr14/14_saltiniai_2.htm

¹⁸ Veilentienė, A., *Įžanga P. V. Raulinaičio straipsniui: tarpukario Lietuvos parlamentaras apie parlamentinę užsienio politikos kontrolę*, ten pat. Prieiga per internetą: http://www.parlamentostudijos.lt/Nr14/14_saltiniai_1.htm

2. Užsienio reikalų komisijos sudėtis ir jos kaita

Šiandien LR Seimo Užsienio reikalų komitetas savo pradžia turėtų skaičiuoti nuo paminėtos 1920 m. gegužės 20 d. datos, kai Steigiamasis Seimas patvirtino Užsienio reikalų komisiją ir kuri tarsi atgimė 1990 m. kovo 14 d., kai LR AT patvirtino užsienio reikalų komisiją¹⁹. Ši komisija dirbo iki LR VI Seimo išrinkimo, kuriame pradėjo veikti jau kaip Užsienio reikalų komitetas²⁰. 1990 m. kovo 17 d. buvo išrinktas URK pirmininkas²¹, kuriuo tapo Emanuelis Zingeris. Cituojant signatarą V. P. Plečkaitį, jau pirmajame neprotokoluotame (arba protokolas tiesiog neišliko) posėdyje „buvo renkamas Komisijos pirmininkas. Kaip paliudijo Romas Gudaitis, jis pasiūlė URK pirmininku išrinkti Emanuelį Zingerį. Buvo ir kitų siūlymų, tačiau dauguma palaikė E. Zingerio kandidatūrą.“²² Be URK pirmininko, tuomet buvo išrinkti dar dešimties tą dieną sudarytų nuolatinių komisijų pirmininkai²³.

URK, kaip ir kitų komisijų, sudėtis buvo patvirtinta dar po kelių dienų, 1990 m. kovo 20 d.²⁴ Ją sudarė 18-ka narių. Tačiau netrukus iš komisijos pasitraukė Česlovas Juršėnas (jis komisijoje dirbo tik 8 dienas (nuo 1990 m. kovo 20 d. iki kovo 28 d.²⁵). Reikia pastebėti, kad URK narių skaičiumi nusileido tik Švietimo, mokslo ir kultūros komisijai, kurią sudarė 20 narių. Kitų komisijų narių skaičius svyravo nuo 6 iki 13 narių. Kaip liudija signataras V. P. Plečkaitis, „Visos komisijos buvo sudaromos ne partiniu ir ne frakciniu, o savanoriškumo, deputatų pasirinkimo principu.“²⁶ Vienas galimų atsakymų kodėl šių dviejų – Švietimo,

¹⁹ Teisės aktas Nr. I-26. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Nuolatinių komisijų, Vilnius, 1990 m. kovo 14 d. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.98?positionInSearchResults=0&searchModelUUID=cec30e70-24c1-4eed-81c0-ae57886120c7>

²⁰ Teisės aktas Nr. I-17. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos Seimo komitetų sudėties patvirtinimo, 1992 m. gruodžio 10 d. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.5480?jfwid=jpvqwvfwg>

²¹ Teisės aktas Nr. I-39. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos nuolatinių komisijų pirmininkų išrinkimo, Vilnius, 1990 m. kovo 17 d. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.112?positionInSearchResults=1&searchModelUUID=d7a3c9b6-eb30-438b-8e81-e960452505ef>

²² Plečkaitis, V. P., Aukščiausiosios Tarybos Užsienio reikalų komisijos, p. 74.

²³ Teisės aktas Nr. I-26. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Nuolatinių komisijų, Vilnius, 1990 m. kovo 14 d. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.98?positionInSearchResults=0&searchModelUUID=cec30e70-24c1-4eed-81c0-ae57886120c7>

²⁴ Teisės aktas Nr. I-50. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos nuolatinių komisijų sudėties, Vilnius, 1990 m. kovo 20 d. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.125?positionInSearchResults=14&searchModelUUID=cec30e70-24c1-4eed-81c0-ae57886120c7>

²⁵ „Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo nuolatinės komisijos. Užsienio reikalų komisija.“ Prieiga per internetą: https://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=7133&p_k=1&p_t=93811

²⁶ Plečkaitis, V. P., Aukščiausiosios Tarybos Užsienio reikalų komisijos, p. 74.

mokslo ir kultūros ir Užsienio reikalų – komisijų sudėtis žymiai skyrėsi nuo kitų dešimties, tai pirmosios atveju galima nuspėti, kad dėl itin plataus, kelias giminingas sritis apimančio veiklos lauko, o dėl antrosios – dėl geografiškai plačios veiklos už valstybės ribų, kai tuo metu buvo itin svarbūs bet kokie kontaktai su užsieniu, laisvuuoju pasauliu. Nemažiau svarbu buvo užsienio kalbų mokėjimas.

URK sudarė Laima Liucija Andrikienė, Arūnas Degutis, Vincas Ramutis (Romas) Gudaitis, Albinas Januška, Česlovas Juršėnas, Stasys Kašauskas, Valdemaras Katkus, Egidijus Klumbys, Česlovas Okinčicas, Nijolė Oželytė-Vaitiekūnienė, Justas Vincas Paleckis (kuris vienintelis turėjo diplomatinio darbo patirties: sovietmečiu dirbo Sovietų Sąjungos ambasadoje Šveicarijoje, Vokietijos Demokratinėje Respublikoje, taip pat sovietų užsienio reikalų ministerijoje), V. P. Plečkaitis, Antanas Račas, Petras Vaitiekūnas, Rimvydas Valatka ir Vidmantas Žiemelis. Taip pat komisijoje de facto dirbo ir tik vėliau de jure į jos sudėtį buvo įrašytas Vidmantas Povilionis²⁷. Žvelgiant į priekį – į diplomatinės tarnybos gretas vėliau stėjo A. Januška, V. Katkus, V. Povilionis, J. V. Paleckis, V. P. Plečkaitis, Č. Okinčicas, P. Vaitiekūnas. Pastarasis 2006-2008 m. ėjo Lietuvos užsienio reikalų ministro pareigas. Pirmame, dabar jau protokoluotame 1990 m. kovo 19 d. URK posėdyje buvo išrinkti pirmininko pavaduotojai, kurių kandidatūras pasiūlė E. Zingeris. Pavaduotojais tapo E. Klumbys, J. V. Paleckis ir V. Katkus²⁸. Kalbant apie personalą, būtina paminėti ir URK patarėjus. 1990 m. balandžio 11 d. LR AT nutarimu, buvo patvirtinti nuolatinių komisijų veiklą aptarnaujančių patarėjų etatai. Taip prie URK sudėties prisidėjo trys patarėjai ir du sekretoriai²⁹ (kitoms komisijoms taip pat buvo paskirti trys, du arba tik vienas patarėjas ir vienas arba du sekretoriai). Signataro V. P. Plečkaičio liudijimu patarėjomis dirbo dvi moterys: Asta Skaisgirytė ir Violeta Motulaitė³⁰. Abi jos vėliau perėjo dirbti į URM, tapo ambasadorėmis.

²⁷ Teisės aktas Nr. I-1938. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos užsienio reikalų komisijos sudėties papildymo, Vilnius, 1991 m. spalio 29 d. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.3043?positionInSearchResults=5&searchModelUUID=d3762e06-604f-4cdb-a55c-4684e2fbbb18>

²⁸ Plečkaitis, V. P., Aukščiausiosios Tarybos Užsienio reikalų komisijos, p. 75.

²⁹ Teisės aktas Nr. I-136. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos - Atkuriamojo Seimo nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos nuolatinių komisijų veiklą aptarnaujančių patarėju ir sekretorių bei seniūno padėjėjo, Vilnius, 1990 m. balandžio 11 d. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.41?positionInSearchResults=281&searchModelUUID=23d3fe62-4016-4446-bd8a-1ed6e66b5ce9>

³⁰ Plečkaitis, V. P., Aukščiausiosios Tarybos Užsienio reikalų komisijos, p. 79.

Per dvejus metus ir beveik aštuonis veiklos mėnesius LR AT URK de facto turėjo tris pirmininkus: minėtą E. Zingerį, A. Janušką, kuris buvo išrinktas 1992 m. sausio 16 d., bet kurio „kandidatūra nebuvo pateikta Aukščiausiajai Tarybai“³¹ ir V. Povilionį, kurio kandidatūrą pasiūlė pats A. Januška ir J. V. Paleckis³². Komisijos pirmininko pareigas V. Povilionis perėmė nuo 1992 m. vasario 11 d.³³ (Signataras V. P. Plečkaitis nurodo 1992 m. vasario 12 d. datą³⁴). Jo pavaduotojais tapo A. Januška ir Č. Okinčicas³⁵. Pastebėsime, kad tik 1991 m. spalio 29 d. LR AT patvirtino V. Povilionį URK nariu ir įskaitė jo „darbą nuo 1990 m. kovo 28 d. Užsienio reikalų komisijoje, kurioje jis faktiškai dirbo.“³⁶ Atkreiptinas dėmesys ir į faktą, kad URK nariai joje dirbo iki 1991 m. lapkričio 21 d. Iš 18-kos narių beveik pusė jų - L. L. Andrikienė, R. Gudaitis, S. Kašauskas, V. Katkus, E. Klumbys, P. Vaitiekūnas ir V. Žiemelis – nuo minėtos datos pasitraukė. Tad tą pačią 1991 m. lapkričio 21 d. LR AT patvirtino naują, o tiksliau mažesnės sudėties URK (nariai: A. Degutis, A. Januška, Č. Okinčicas, N. Oželytė-Vaitiekūnienė, J. V. Paleckis, V. P. Plečkaitis, V. Povilionis, A. Račas, R. Valatka, E. Zingeris³⁷). Priežastimi, kodėl buvo patvirtinta nauja ir ženkliai susiaurintos sudėties URK gali būti pasikeitusi Lietuvos padėtis tarptautinėje arenoje, pakitusios ir naujos užsienio politikos veiklos kryptys, kurios reikalavo naujų jėgų. Kitaip tariant, priežastis: kitos pareigos. Pavyzdžiui, V. Katkus perėjo dirbti į kitą, Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Teisinės sistemos komisiją³⁸, P. Vaitiekūnas, kartu su, kaip minėta dar anksčiau iš komisijos pasitraukusiu Č. Juršėnu - į Lietuvos Respublikos

³¹ Ten pat, p. 74.

³² Ten pat.

³³ Teisės aktas Nr. I-2311. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos nutarimas Dėl Aukščiausiosios Tarybos Užsienio reikalų komisijos pirmininko patvirtinimo, Vilnius, 1992 m. vasario 11 d. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.2580?positionInSearchResults=17&searchModelUUID=3e5cab7a-2ab3-4b54-b8b4-66eacba85a37>

³⁴ Plečkaitis, V. P., Aukščiausiosios Tarybos Užsienio reikalų komisijos, p. 74.

³⁵ Ten pat, p. 75.

³⁶ Teisės aktas Nr. I-1938. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos užsienio reikalų komisijos sudėties papildymo, Vilnius, 1991 m. spalio 29 d. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.3043?positionInSearchResults=5&searchModelUUID=d3762e06-604f-4cdb-a55c-4684e2fbbb18>

³⁷ Teisės aktas Nr. I-2021. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos nutarimas Dėl Aukščiausiosios Tarybos užsienio reikalų bei valstybės atkūrimo ir Konstitucijos komisijų sudarymo, Vilnius, 1991 m. lapkričio 21 d. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.2296?positionInSearchResults=4&searchModelUUID=d3762e06-604f-4cdb-a55c-4684e2fbbb18>

³⁸ Teisės aktas Nr. I-2063. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos nutarimas Dėl Aukščiausiosios Tarybos Piliečių teisių ir tautybių reikalų bei Teisinės sistemos komisijų sudėties, Vilnius, 1991 m. gruodžio 3 d. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.2339?positionInSearchResults=17&searchModelUUID=ff131da1-9aec-4468-9038-d20e1657c544>

Aukščiausiosios Tarybos Valstybės atkūrimo ir Konstitucijos komisiją³⁹. O ir pasilikusieji URK turėjo kitų naujų pareigų: Č. Okinčicas, N. Oželytė-Vaitiekūnienė, V. Povilionis, R. Valatka buvo patvirtinti LR AT atskirų frakcijų atstovais Europarlamente⁴⁰. Taigi 1990-1992 m. LR AT URK veiklos laikotarpį galima dalinti į dvi dalis: veikla „iki“ ir „po“ 1991 m. rugpjūčio 21 d.

3. „Diplomatijos laukiniai Vakarai“

Kaip prisiminė URK narys R. Valatka, anuomet „Kiekvienas Lietuvos politikas, žurnalistas ir šiaip pilietis kūrė versijas apie tai, kaip mums pavyks išeiti iš SSRS de facto. Tokios atomazgos, kokia įvyko rugpjūčio 21 d., nenuspėjo niekas. Nepavykęs valstybinis perversmas Sovietų Sąjungoje atrišo Baltijos valstybių Gordijaus mazgą.“⁴¹ Bet iki 1991 metų vasaros reikėjo išgyventi ekonominės blokados sąlygomis, kovoti ir laimėti psichologinį karą. Nes po 1990 m. kovo 11-osios praėjus mažiau nei dviem savaitėms, kovo 23-ąją Sovietų Sąjungos vyriausybė įsakė užsienio diplomatams apleisti Lietuvą, o užsienio žurnalistams į ją įvažiuoti; naktį į kovo 24-tą sovietinės armijos tankai ir sunkvežimiai pradėjo važinėti sostinės gatvėmis. Lietuvos Vyriausybė apkaltino Sovietų Sąjungą, jog ši, demonstruodama karinę jėgą Vilniuje, pradėjo psichologinį karą prieš Lietuvą⁴². Vėliau sovietų kariuomenės judėjimas, kaip šantažo forma, vyko visoje Lietuvoje, buvo užgrobiami pastatai; ateity buvo Sausio 13-oji...

Šiandien LR Seimo užsienio reikalų komiteto veikla ir jos kryptys remiasi Lietuvos Respublikos Seimo Statuto 70 straipsniu, kuris pirmą kartą buvo patvirtintas 1994 m. vasario 17 d.⁴³ ir pakeistas bei papildytas 2004 m. lapkričio 9 d.⁴⁴. Bet anuomet, 1990-

³⁹ Teisės aktas Nr. I-2021. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos nutarimas...

⁴⁰ Teisės aktas Nr. I-2283. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos atstovų Europarlamente patvirtinimo, Vilnius, 1992 m. vasario 6 d. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.2552?positionInSearchResults=18&searchModelUUID=3e5cab7a-2ab3-4b54-b8b4-66eacba85a37>

⁴¹ Valatka R., Lietuva pripažinta. Lietuva pradeda naują erą, *Akiračiai*, 1991 m. spalio, nr. 9, p. 1.

⁴² *Svarbesnieji valstybės atstatymo 1990 03 11 - 1992 10 25 įvykiai*. Prieiga per internetą: <https://www.lrs.lt/datos/kovo11/ivykiai.htm>

⁴³ Teisės aktas Nr. I-399. Lietuvos Respublikos Seimo statutai, Vilnius, 1994 m. vasario 17 d. Prieiga per internetą: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.123B53F30F70>

⁴⁴ Teisės aktas Nr. IX-2545. Lietuvos Respublikos Seimo statutai dėl Seimo statuto 4, 9, 10, 12, 15, 44, 46, 49, 61, 68, 78, 113, 135, 136, 137, 138, 145, 149, 151, 152, 155, 156, 162, 163, 164 straipsnių trisdešimt aštuntojo ir trisdešimt devintojo skirsnų pakeitimo ir papildymo, statuto papildymo 44-1 straipsniu ir dvidešimt septintuoju-1 skirsniu bei keturiasdešimtojo skirsnio pripažinimo netekusiu galios, Vilnius, 2004 m. lapkričio 9 d. Prieiga per internetą: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.4298E3090257>

1991 metais, buvo veikiama ne Seimo statuto rėmuose, o ekstremaliomis sąlygomis⁴⁵. Paminėta Lietuvos diplomatinė tarnyba savo veiklą suaktyvino su kukliomis pajėgomis (iš kelių dešimčių narių, išlikusių po 1940 m. birželio, ir sulaukusių Kovo 11-osios buvo vos keli), URM dar tik kėlėsi, tad, pasitelkus alternatyvią diplomatiją, ieškodami užtarimo ir pagalbos laisvajame pasaulyje LR AT nariai, tad ir URK taip pat siekė kontaktų, siekė tarpvalstybinių santykių, pirmiausia, tarpparlamentiniu lygiu. Kaip savo prisiminimuose vėliau rašys švedų diplomatas L. P. Fredén, „Lietuvoje buvo smagiausia – diplomatijos laukiniai Vakarai“⁴⁶. Tuo metu svarbiausia buvo surasti užtarimą demokratiname pasaulyje ir skleisti teisingą informaciją apie Lietuvą. Dar svarbiau buvo įrodyti Lietuvos teisę į valstybingumą, siekti jos įsitvirtinimo tarptautinės politikos mąstyme.

4. Vizitų ir išvykų kryptys

Žvelgiant į LR AT nutarimus, priimtus iki 1991 m. rugpjūčio 21 d., URK nariai dažniausiai vykdavo į JAV, Belgiją, Didžiąją Britaniją, JAV, Lenkiją, Prancūziją ir Sovietų Sąjungą. Kaip pavyzdys - remiantis 1990 m. kovo 20 d. LR AT nutarimu, priimtu tą patį dieną po URK sudėties patvirtinimo, komisijos pirmininkas E. Zingeris ir komisijos narė L. L. Andrikienė kovo 27 d. išvyko į Norvegijos karalystę. Kuklios delegacijos lydinčiuoju asmeniu buvo patvirtintas Ramūnas Antanas Bagdonas⁴⁷ (kuris vėliau tapo LR Aukščiausiosios Tarybos Pirmininko patarėju užsienio politikos reikalams). Minėtu kovo 20 d. nutarimu buvo sudarytos dar dvi delegacijos ir abi jos buvo komandiruotos į Lenkijos Respubliką. Tik vienai dienai į Lenkiją išvyko LR AT pirmininko pavaduotojas Kazimieras Motieka ir Piliečių teisių ir tautybių reikalų komisijos pirmininkas V. Čepaitis⁴⁸. Kita delegacija į Lenkiją buvo komandiruota ilgesniam laikui, penkioms dienoms. Jos sudėtyje buvo URK pirmininko pavaduotojas V. Katkus ir tuometinis Rytų Lietuvos problemų laikinosios komisijos pirmininkas V. Povilionis⁴⁹. Juos lydėjo URM skyriaus viršininkas Mykolas Jackevičius, kaip turintis didesnę patirtį (1956-1960 m. jis dirbo spaudos atašė Sovietų Sąjungos ambasadoje Vokietijos Demokratinėje Respublikoje ir 1971-1978 metais Lenkijoje, iki 1990 m. –

⁴⁵ Blažytė-Baužienė, D., Lietuvos parlamentarai...

⁴⁶ Fredén, L. P., *Baltijos šalių išsivadavimas ir Švedijos diplomatija 1989-1991 metais*, Vilnius: Versus aureus, 2010, IV viršelis.

⁴⁷ „Dėl Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios tarybos delegacijų kelionės į Norvegiją ir Lenkiją“, Vilnius, 1990 m. kovo 20 d.; Nutarimo nr. I-57 (įsigaliojo 1990 m. kovo 20 d.). Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.132?positionInSearchResults=2&searchModelUUID=d7a3c9b6-eb30-438b-8e81-e960452505ef>

⁴⁸ Ten pat.

⁴⁹ Ten pat.

prosovietinėje Lietuvos užsienio reikalų ministerijoje). Pastebėsime, kad Lenkija buvo ta šalis, kuri buvo itin suinteresuota kaimyninės Lietuvos laisve. URK pirmininko E. Zingerio dviejų dienų (1990 m. gegužės 31 - birželio 1 d.) komandiruotė į Lenkijos Respubliką, kur dalyvauta „Demokratinio centro Vašingtone ir Lenkijos Respublikos Senato organizuotoje tarptautinėje konferencijoje „Demokratijos plėtra šiandieninėje Europoje“⁵⁰ buvo daugiau nei konferencija.

Suomija, Švedija, Danija, minėta Norvegija buvo kita URK narių kelionių kryptis. Kaip pavyzdys, 1990 m. balandžio 25-30 d. A. Januška buvo komandiruotas į Suomiją, dalyvauti Šiaurės Tarybos pasitarime darbininkijos klausimais⁵¹. Švedija, pasitelkusi „neortodoksinio pobūdžio“ priemones, „įvairiais būdais finansavo lietuvių politikų viešnagę Švedijoje.“⁵² Be prašymų pagalbos, be pasitarimų, be informacinių mainų ir svarstymų, būta ir kitokių išvykų tikslų. Pavyzdžiui, 1990 m. birželio 5 d. LR AT Prezidiumas nutarė komandiruoti 6 dienoms URK narį P. Vaitiekūną į Čekijos ir Slovakijos respubliką stebėti parlamento rinkimus⁵³. Tai buvo parlamentarizmo pamoka.

Per vieną dieną tvirtinamos kelios delegacijos, kurios vykdavo svetur ir vienai dienai, ir keliems mėnesiams, o URK pirmininko komandiruočių skaičius buvo didžiausias, geriausiai iliustruoja komisijos veiklos dinamiškumą. Komisijos pirmininko pavaduotojai kuravo ryšius atskirose geografinėse erdvėse: E. Klumbys kuravo ryšius su Vakarų Europa ir Šiaurės Amerikos valstybėmis, J. V. Paleckis buvo atsakingas už ryšius su Rytų, Vidurio Europos ir Tolimųjų bei Artimųjų Rytų valstybėmis. Pavaduotojas V. Katkus buvo atsakingas už ryšius su URM⁵⁴. Tačiau, žvelgiant plačiau, ir kiti URK nariai vizitų maršrutus buvo tarsi pasidalinę. Iki 1991 m. rugpjūčio 21 d. L. L. Andrikienė dažniausiai vykdavo į Didžiąją

⁵⁰ Teisės aktas Nr. I-250. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Užsienio reikalų komisijos pirmininko E. Zingerio komandiruotės į Lenkijos Respubliką, Vilnius, 1990 m. gegužės 30 d. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.249?positionInSearchResults=13&searchModelUUID=d3762e06-604f-4cdb-a55c-4684e2fbbb18>

⁵¹ Teisės aktas Nr. I-150. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Užsienio reikalų komisijos nario A. Januškos komandiravimo į Suomiją, Vilnius, 1990 m. balandžio 20 d. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.57?positionInSearchResults=11&searchModelUUID=b0d3cea1-38c3-43cf-8fa3-272487e66c38>

⁵² Fredén, L. P., *Baltijos šalių išsivadavimas...*, p. 225.

⁵³ Teisės aktas Nr. I-264. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Užsienio reikalų komisijos nario Petro Vaitiekūno komandiruotės į Čekijos ir Slovakijos Respubliką, Vilnius, 1990 m. birželio 5 d. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.263?positionInSearchResults=12&searchModelUUID=d3762e06-604f-4cdb-a55c-4684e2fbbb18>

⁵⁴ Plečkaitis, V. P., Aukščiausiosios Tarybos Užsienio reikalų komisijos, p. 75.

Britaniją⁵⁵. Č. Okinčicas vykdavo į Lenkiją, kur ieškojo politinės ir finansinės paramos. A. Degutis buvo atsakingas už ryšius su JAV ir Kanada. Svarbu paminėti, kad dar 1989 m. jis buvo išvykęs į JAV, toliau cituojant A. Degučio žodžius, „pas savo dėdę, tuometinį Pasaulio lietuvių bendruomenės pirmininką V. Kamantą, kurio pagalba per 4 mėnesius gana išsamiai susipažinau su Amerikoje veikiančiomis lietuvių organizacijomis. Grįžęs vėl įsijungiau į Sąjūdžio veiklą. Susitaręs su St. Lozoraičiu organizavau lietuviškų pasų, išduotų Lietuvos pasiuntinybėje JAV, platinimą ir t.t.“⁵⁶. Žvelgiant į priekį: vieno asmens privačios kelionės metu užmegzti svarbūs ryšiai ir sukaupta patirtis buvo vėliau sėkmingai panaudota dirbat URK.

Dar vienas akcentas: kita forma, tai yra svečio teisėmis lietuvių delegacijos ar pavieniai atstovai buvo priimami ir dalyvaudavo svarbiausių Vakarų Europos institucijų veikloje, kaip Europos parlamento sesijoje ar Europos saugumo ir bendradarbiavimo pasitarime. Vis tik pagrindiniais derybininkais buvo LR AT pirmininkas V. Landsbergis, pirmininko pavaduotojas K. Motieka ir Bronislovas Kuzmickas, Ministrė pirmininkė Kazimira Prunskienė, kurių darbotvarkėse buvo įrašyta ne po vieną vizitą ir susitikimą su kitų šalių lyderiais, pirmiausia JAV, Didžiosios Britanijos, Prancūzijos, Vokietijos. Visų be išimties vizitų tikslas buvo užmegzti kuo daugiau kontaktų, gauti kuo daugiau ir įvairios paramos atsikuriančiai Lietuvos Respublikai.

Kalbant apie URK veiklą, reikia akcentuoti ne tik apie išvykstančius, bet ir atvykstančius. Kitaip tariant, buvo keičiamasi vizitais. Tad komisija priimdavo kolegas iš kitų šalių: Lenkijos, Prancūzijos, Olandijos, Suomijos, Europos Sąjungos Parlamentų, Danijos Folketingo, JAV Senato užsienio reikalų komiteto, jų vadovus ir jų delegacijas. Cituojant švedų diplomata L. P. Fredén, „Po „kruvinųjų sekmadienių“, sausio 13-osios ir 20-osios, į Vilnių ir Rygą ėmė plaukti delegacijos iš visų įmanomų šalių ir organizacijų: EEB parlamentarai, įvairios sudėties (ministrų bei pirmininkų) Šiaurės Šalių Taryba, ESBO atstovai, Europos Tarybos parlamentinės asamblėjos prezidentas Andersas Björckas, Amerikos Kongreso Helsinkio komitetas, buvęs prezidentas Nixonas, Andrejaus Sacharovo našlė Elena Boner ir daug kitų. Kurį laiką atrodė, kad Vilnius ir Ryga tapo pasaulinės politikos centru. Estiją, Latviją ir Lietuvą Švedijos riksdago delegacijos lankė sausio 22-24

⁵⁵ Čia paminėtinas L. L. Andrikienės biografijos epizodas: 1988-1989 m. ji, gavusi Britų tarybos stipendiją, stažavosi Mančesterio universitete, Didžiojoje Britanijoje.

⁵⁶ „Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos AKTO Dėl Lietuvos nepriklausomos valstybės atstatymo signataras Arūnas Degutis“. Prieiga per internetą: https://www.lrs.lt/datos/kovo11/signatarai/www_lrs.signataras-p_asm_id=195.htm

dienomis. [...] Visi šie vizitai – sveikinanti Baltijos šalių laisvės parama.⁵⁷ Tačiau tik iš pirmo žvilgsnio tai atrodė kaip paprasta procedūra, veiksmas, nes ir čia reikėjo kitokios, improvizacinės diplomatijos. Nes iki 1991 m. rugpjūčio 21 d. Lietuva vis dar nekontroliavo savo sienų. Signataras, prof. Bronislovas Genzelis yra pastebėjęs, kad kai 1991 metais į Lietuvą atvyko pirmosios ją pripažinusios Islandijos užsienio reikalų ministras, Lietuva tarptautinės teisės požiūriu vis dar buvo sovietų teritorija, jos sienas saugojo sovietų pasieniečiai, tad ir užsienio reikalų ministrui vizas išdavė sovietų diplomatinės įstaigos⁵⁸. Reikia atkreipti dėmesį ir į tą faktą, kad, nežiūrint sudėtingos situacijos (čia prisimenami ir liepos 31 d. Medininkų įvykiai), kuri vyravo iki pat 1991 metų rugpjūtį įvykusio Maskvoje pučo, „užsienio šalių delegacijos nesiliovė plūsti į Lietuvą, kaip ir į kitas kaimynines Baltijos respublikas. Didžiuma delegacijų – parlamentinės.“⁵⁹ Taigi pagrindinis ano meto URK veiklos kodiniais žodžiais buvo „parlamentas“ ir „ryšiai“. O komisijos nariai - buvę medikai, fizikai, rašytojai, aktoriai, filologai, istorikai - staiga tapo politikais, diplomatais, kuriems labai trūko patirties ir ne tik jos. Pasitelkus interviu metodą, jie papasakotų ne vieną istoriją, atskleistų jų detales. Pavyzdžiui, iš nepatogių situacijų dėl akivaizdžios finansinės padėties lietuvių delegacijas ir pavienius delegatus gelbėdavo arba užsienio lietuviai, arba užsienio valstybių institucijos, įvairios užsienio organizacijos. Kaip prisiminė politikos apžvalgininkas R. Bogdanas apie minėtą kelionę į Norvegiją, Daniją, Švediją, kuri buvo pirma oficiali „Lietuvos Respublikos delegacija į Vakarus po 50 metų priverstinės pertraukos“⁶⁰: „Buvome biedni kaip bažnyčios pelės, kišenėse turėjome po kokius penkiolika dolerių dienpinigių, tačiau materialinių klausimų nekilo: bilietais ir visomis išlaidomis pasirūpino kvietėjai. Kaip man vėliau pasakojo tuometinis Danijos užsienio reikalų ministras Uffe Ellemann-Jensenas, tai buvo jo asmeninis sprendimas, nes jam reikėjo informacijos iš pirmų lūpų, kad tiksliau formuluotų Danijos poziciją Lietuvos atžvilgiu po Kovo 11-osios Akto.“⁶¹ Apibendrinant galima tik dar kartą akcentuoti, kad anuomet URM mezgė kontaktus visomis geografinėmis kryptimis, išnaudojo visas progas, tarp jų ir asmeninius ryšius bei patirtis, kad gauti pagalbą kovoje už šalies nepriklausomybę.

⁵⁷ Fredén, L. P., *Baltijos šalių išsivadavimas...*, p. 224-225.

Dėl itin plataus tyrimo lauko, šiame straipsnyje nėra liečiami trišaliai Baltijos šalių – Latvijos, Estijos ir Lietuvos - tarparlamentiniai ryšiai, taip pat Lietuvos-Rusijos tarparlamentiniai ryšiai.

⁵⁸ Genzelis, B., Supratusi savo garbę. Kodėl ir kaip Islandija pripažino Lietuvą, *Darbai ir dienos*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2002, nr. 30, p. 284.

⁵⁹ Fredén, L. P., *Baltijos šalių išsivadavimas...*, p. 224-225.

⁶⁰ Bogdanas, R., Keletas pirmųjų žingsnių Skandinavijos link, *Nepriklausomybės sąsiuviniai*, Vilnius: Romualdo Ozolo paramos fondas „Už teisingumą Lietuvoje“, 2016 m., nr. 4, p. 70-79.

⁶¹ Bogdanas, R., Keletas pirmųjų žingsnių Skandinavijos link, *Nepriklausomybės sąsiuviniai*, Vilnius: Romualdo Ozolo paramos fondas „Už teisingumą Lietuvoje“, 2016 m., nr. 4, p. 70-79.

5. Lietuvių išeivija: finansinė parama ir ryšiai

R. Bogdanas ir anksčiau cituotas A. Degutis atskleidė dar vieną URK istorijos dėmenį, kuris reikalauja platesnių tyrimų: tai finansinė ir kita lietuvių išeivijos pagalba tarpininkaujant, rengiant oficialius arba bent neformalius susitikimus, vertėjaujant juose, teikiant informaciją. Verta priminti, kad 1990 m. kovo 19 d. oficialioji Maskva įspėjo užsienio valstybes nepripažinti Lietuvos Respublikos ir jos Vyriausybės, nes tai būtų kišimasis į Sovietų Sąjungos vidaus reikalus. Ir tai buvo tas juridinis elementas, kuris vertė ir URK ieškoti netradicinių išeičių prašant svetur pagalbos bei ieškant tarparlamentinių ryšių. Tam buvo pasitelkta itin organizuota ir aktyvi lietuvių išeivija. Remiantis 1990 m. balandžio 13 d. LR AT nutarimu, „Prezidiumas, atsižvelgdamas į būtinybę skubiai plėsti Lietuvos tarptautinius kontaktus“, tuometiniam Prancūzijos lietuvių bendruomenės pirmininkui Ričardui Bačkiui (vyresniajam minėtos Lietuvos diplomatinės tarnybos šefo dr. S. A. Bačkio sūnui) pavedė Lietuvos Respublikos delegato funkcijas Prancūzijoje⁶². Aktyvūs buvo ir lietuviai Vokietijoje. Kaip prisiminė Vokietijos LB valdybos pirmininkas Arminas Lipšys, „Didžiausias darbas buvo Lietuvių informacijos biuro įsteigimas ir išlaikymas. Vokiečių reikalavimas žinių apie Lietuvą buvo toks didelis, jog nei Vasario 16 gimnazijos, nei LB darbuotojai nebeįstengė jo patenkinti. Įsteigus Lietuvių informacijos biurą, Lietuvos Aukščiausioji Taryba jam vadovauti atsiuntė gerai vokiečių kalba mokantį ir sugebantį su žmonėmis megzti ryšius savo narį Antaną Račą su plačiais įgaliojimais [pastebėsime, kad A. Račas buvo vokiečių kalbos mokytojas]. Per keletą mėnesių jis surado Lietuvai daug gerų draugų bundestage ir vokiečių ūkio sluoksniuose.“⁶³ Citatoje užsiminta apie informacinį centrą, tai yra dar vieną URK veiklos barą. Kitaip tariant, keliose valstybėse, kaip Vokietija, Lenkija, Belgija buvo atidaryti Lietuvos (ne lietuvių!) informaciniai centrai, kurie savo veiklas sustabdė minėtose šalyje atidarius Lietuvos diplomatinės atstovybes. Reikia pastebėti, kad informacinius centrus globojo ne tik vietos lietuviai, bet ir vietos politikai, kaip, pavyzdžiui, Belgijos krikščionių demokratų partija Briuselyje. 1990 m. gegužę į Briuselį, į Europos parlamentą išvykęs URK narys E. Klumbys ten liko ne vienam mėnesiui ir įkūrė Lietuvos krikščionių demokratų partijos atstovybę, buvo globojamas Tarptautinio krikščionių demokrato internacionalo, Lietuvių krikščionių demokratų partijos išeivijoje pirmininko

⁶² Teisės aktas Nr. I-146. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos prezidiumo nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos tarptautinių kontaktų plėtimo, Vilnius, 1990 m. balandžio 13 d. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.52?positionInSearchResults=0&searchModelUUID=1bf31bfb-55ab-4afa-8671-b02bb2caaeda>

⁶³ Apie Vokietijos lietuvių veiklą daug sužinosite“ perskaitytę šį pranešimą –, *Dirva*, 1992 m. birželio 11 d., nr. 23, p. 8.

Adolfo Venskaus (kuris 1991 m. buvo paskirtas Lietuvos įgaliotuoju atstovu ryšiams su Europos Parlamentu ir Taryba). Jiems talkino Belgijos lietuvių bendruomenė, kuri taip pat aktyviai prisidėjo telkiant, pirmiausia, medicininę pagalbą Lietuvai. Ne vienai dienai komandiruotėje įstrigo dar vienas URK narys S. Kašauskas. Jis per Sausio 13-osios įvykius buvo JAV, ten nuvykęs dar per 1990 metų Kalėdas. Jo duoto interviu lietuvių išeivijos dienraščiui „Draugas“ antraštė šaukė – „O demokratiškas pasauli, padėk mano tautai!“⁶⁴ Kitaip tariant, dėl įtemptos padėties, kurią inspiravo agresyvi Sovietų Sąjungos politika, Lietuva mėgino įtvirtinti save per kontaktus užsienyje, per savo postus, biurus, atstovus. Tačiau dar svarbiau buvo pakeisti laisvojo pasaulio mąstymą. Stebint sovietų lyderio Michailo Gorbačiovo reformas Sovietų Sąjungoje ir Lietuvos ėjimą tikrosios Nepriklausomybės keliu, bijota, kad ne vieną dešimtmetį tarptautinį stabilumą garantuojantis status quo išnyks ir tuomet Europai iškils didžiulė grėsmė⁶⁵. Tad daugiau palaikymo, nors ir dėl skirtingų motyvų sulaukė M. Gorbačiovas⁶⁶, o ne besilaisvinanti Lietuva. Tarptautinė diplomatijos arenoje ši situacija buvo pridengta patogia nuostata, kad konfliktas yra Sovietų Sąjungos vidaus reikalas. Lietuva galėjo atsiremti tik tvirtais tarptautinės teisės pamatais, t. y. daugiau kaip 20 metų gyvavusia ir vėliau užgrobtą Pirmąją Respubliką, ir tautos siekiu laisvės ir nepriklausomybės.

6. Kitokia Užsienio reikalų komisijos veikla. Sugrįžimas į tarptautinę bendruomenę

Minėta, kad 1991 m. rugpjūčio pabaigos įvykiai Maskvoje buvo netikėtas posūkis, nes „Niekas nenujautė, jog kardinali veiksmų kaita – jau ant slenksčio.“⁶⁷ Lietuva tai pajuto netrukus. Jau pirmosiomis po pučo dienomis Lietuvą užplūdo jos teisinių pripažinimų banga: per daugiau nei savaitę - nuo rugpjūčio 23 d. iki 31 d. – išsilaisvinusią valstybę pripažino 40 valstybių. Kitos penkiasdešimt valstybių apie savo sprendimus pripažinti Lietuvą pranešė rugsėjo mėnesį. Dar kartą cituojant R. Valatką, po 1991 m. rugpjūčio 21 d. įvykių Maskvoje, „Lietuva pripažinta pasaulio valstybių tokiu greičiu, kad nespėjame visų nei registruoti, nei pasirašinėti susitarimus. <...> Netikėta įvykių atomazga ir dar greitesnis Vakarų pripažinimas

⁶⁴ Kašauskas, S., O demokratiškas pasauli, padėk man. Pasikalbėjimas su Lietuvos parlamento nariu Stasiu Kašausku, *Draugas*, 1991 m. sausio 29 d., nr. 19, p. 3.

⁶⁵ Rusi, A. *Apie Baltijos šalių nepriklausomybės pripažinimą, kalba*, pasakyta 2020 m. sausio 14 d. Lietuvos Respublikos ambasadoje Helsinkyje. Prieiga per internetą: <https://www.vdu.lt/lt/prof-alpo-russi-apie-baltijos-saliu-nepriklausomybes-pripazinima/?fbclid=IwAR0d9RQEon56HJxFttMUR4hl1CHIFIVgEEG59VUTO6emXPuFPJQDtY3KB-s>

⁶⁶ Fredén, L. P., *Baltijos šalių išsivadavimas...*, p. 295.

⁶⁷ Ten pat, p. 254.

užklupo mus beveik nepasiruošusius. Užsienio reikalų ministerija dar nespėjo tapti iš trečiaeilės sovietinės ministerijos į pirmąją laisvos valstybės ministeriją. Neturime ceremonialo taisyklių ir jų vykdytojų. Nėra motociklininkų, baltų pirštinių ir ceremonmeisterių; staiga pamatėm, kad neturim užsienio valstybių himnų, natų, visų vėliavų ir t.t. <...> Lekiu į susitikimą su Europarlamentu nariu Christopheriu Jacksonu, su kuriuo laukia vakarieni. Tiek užsienio diplomatų Lietuva gal ir nėra mačiusi, kiek jų atsirado dabar. Parlamento užsienio komisijos nariui atsiranda ir malonių pareigų...“⁶⁸ Remiantis LR AT dokumentais, Lietuvoje Ch. Jackson viešėjo 1991 m. rugpjūčio 28-30 dienomis, kad „susipažinti su situacija Lietuvoje.“⁶⁹

Iki 1991 m. rugpjūčio užsienio reikalų komisijos, kaip ir užsienio reikalų ministerijos bei Lietuvos diplomatinės tarnybos kova buvo nukreipta į nepriklausomybės ir valstybingumo tuo metu sunkiai įmanomą pripažinimą. URK „vykdė, kiek sugebėjo, parlamentinę Užsienio reikalų ministerijos kontrolę“⁷⁰, formavo užsienio politiką, skleidė tiesioginę informaciją apie Lietuvą, siekė parlamentinių santykių su kitų valstybių parlamentinėmis institucijomis užmezgimo, buvo prašoma politinės pagalbos, paramos. Po minėtos datos prasidėjo naujas URK veiklos etapas, kurį galima pavadinti įforminimo stadija. Dėmesys buvo nukreiptas į valstybės dalyvavimą tarptautinėje arenoje, įstojant ar sugrįžtant į tarptautines organizacijas pilnateisiu nariu. Tad LR AT buvo steigiamos įvairios darbo grupės, sudaromos komisijos, kuriose dalyvaudavo ir URK nariai. Prasiplėtė ir URK narių maršrutų kryptys, nes dabar buvo vykstama ne tik į Šiaurės, bet ir Pietų Ameriką, į Pietų Korėją, Japoniją. Tačiau dominuojančiomis kryptimis ir toliau išliko Didžioji Britanija, Lenkija, Prancūzija, Vokietija, JAV, Suomija, Švedija, Latvija, Estija, o komandiruočių tikslai buvo konferencijos, simpoziumai, seminarai. Nemažėjo, o tik daugėjo anksčiau išvardintų ir nemintų šalių parlamentinių delegacijų, taip pat tarptautinių organizacijų atstovų vizitų į Lietuvą. Galiausiai buvo parengtas URK darbo reglamentas, „sustyguoti“ Lietuvos atstovų diplomatiniai rangai, diplomatinių atstovybių statusai. URK sprendimas aukščiausius diplomatinis rangus pirmiausia suteikti Lietuvos diplomatinės tarnybos nariams - Stasiui Lozoraičiui (jaunesniajam), Anicetui Simučiu, Vincui Balickui, dr. S. A. Bačkiui - buvo pagarbos ir įvertinimo už Lietuvos diplomatijai atiduotus dešimtmečius

⁶⁸ Valatka, R., Lietuva pripažinta. Lietuva pradeda naują, p. 1.

⁶⁹ Teisės aktas Nr. I-1716. Lietuvos Aukščiausiosios tarybos prezidiumo nutarimas Dėl Europarlamentaro deputato Christopherio Jacksono priėmimo, Vilnius, 1991 m. rugpjūčio 28 d. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.2825?positionInSearchResults=0&searchModelUUID=9d05d0fab73b-4b95-8856-ff121bf49f4b>

⁷⁰ Plečkaitis, V. P., Aukščiausiosios Tarybos Užsienio reikalų komisijos, p. 73.

ženklas. Buvusios Lietuvos pasiuntinybės buvo pervadintos ambasadomis. 1991 m. gruodžio 3 d. Lietuvos atidarė pirmą ambasadą, ji buvo Vokietijoje. Dar greičiau, dar tą patį 1991 m. rugpjūtį Švedijos karalystė pirmoji atidarė savo ambasadą Lietuvoje. Kaip prisiminė Signataras V. P. Plečkaitis, „Užsienio reikalų komisijos darbas darėsi labiau rutininis: kandidatų į Lietuvos Respublikos atstovybes svarstymas, parlamentinių delegacijų priėmimas.“⁷¹ Paskutinis URK posėdis įvyko 1992 m. lapkričio 11 d., kuriame be kelių komisijos narių (A. Račo, V. Povilionio, A. Januškos, V. P. Plečkaičio, J. V. Paleckio, E. Zingerio, N. Oželytės-Vaitiekūnienės ir Č. Okinčico, dalyvavo Užsienio reikalų ministras A. Saudargas ir Aukščiausiosios Tarybos pirmininko pavaduotojas Česlovas Vytautas Stankevičius, kuris buvo patvirtintas LR specialiųjų misijų ambasadoriumi ir jam suteiktas nepaprastojo ir įgaliotojo ambasadoriaus rangas⁷². LR Seimas, išrinktas 1992 m. spalio 25 d., savo darbą pradėjo po mėnesio, lapkričio 25 d. Tų pat metų gruodžio 8 d. Seimas priėmė įstatymą dėl 11 Seimo komitetų, tarp kurių buvo ir Užsienio reikalų komitetas, ne komisija⁷³. Užsienio reikalų komitetas, bendradarbiaudamas su URM, toliau tęsia diplomatinės kovas už Lietuvą.

Išvados

1. URK veikla dalinasi į du etapus: iki 1991 m. rugpjūčio ir po jo. Pirmieji URK narių ryšiai su įvairių šalių parlamentais, atskirų partijų nariais, įvairiomis tarptautinėmis organizacijomis buvo daugiau personaliniai, siekiant teikti/gauti informaciją. Po 1991 m. rugpjūčio URK narių ryšių, vizitų ir priėmimų geografija buvo daug platesnė nei iki minėtos datos, tačiau pagrindinės geografinės kryptys nepakito. Kaip ir nepakito vizitų tikslas – užmegzti kuo daugiau kontekstų, gauti kuo daugiau ir įvairios paramos atsikuriančiai Lietuvos Respublikai, sugrįžti į tarptautinę bendruomenę.
2. URK veiklai itin svarbi buvo lietuvių išeivija, jos pagalba, nuo kontaktų iki finansavimo.
3. Pirmieji URK veiklos metais būta daugiau improvizacinės diplomatijos. Pasikeitus tarptautinei situacijai ir Lietuvos statusui, URK veikla perėjo į įforminimo stadiją, kai

⁷¹ Plečkaitis, V. P., Aukščiausiosios Tarybos Užsienio reikalų komisijos, p. 78.

⁷² Ten pat, p. 79.

⁷³ Teisės aktas Nr. I-13. Lietuvos Respublikos įstatymas dėl Seimo komitetų, Vilnius, 1992 m. gruodžio 10 d. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.5436?positionInSearchResults=133&searchModelUUID=6caa5270-d813-47cf-bed7-5d5416690ac0>

buvo įteisinami oficialūs, tarpvalstybiniai, atkuriantys arba užmezgantys naujus diplomatinius santykius, ryšiai, buvo grįžtama arba stojama į tarptautines organizacijas.

4. Megzdami oficialius ir neoficialius kontaktus, steigdami biurus, kurie vėliau virto ambasadamis, URK siekė Lietuvos valstybingumo įtvirtinimo tarptautinės politikos mąstyme. Tolimesni ir išsamesni URK istorijos tyrimai gali papasakoti apie laiką, kai atgimstančioje Lietuvoje buvo „diplomatijos laukiniai Vakarai“, o kiekvienas čia įvardintas URK veiklos aspektas yra vertas atskiro pasakojimo.

Summary

“Untold history: Supreme Council Foreign Affairs Commission (main aspects of activity)”

On March 20, 1990, the Supreme Council Foreign Affairs Commission was established (functioned until 11 November 1992). It contained 18 members and the first President of the Commission was Emanuelis Zingeris. The main goal of URK was inter-parliamentary relations and recognition of Lithuania, its return to the international community. The first year of Independence was particularly difficult, with the lack of international relations, financial and diplomatic experience. With help of Lithuanian in exile, by creating formal and informal contacts, by setting up offices, which were later turned into Embassies, the commissioners argued that Lithuania must be part of the international politics. It was the Lithuanian “Wild West of Diplomacy”.

Keywords: Supreme Council, Foreign Affairs Commission, Independence, recognition, diplomacy.